

Данило ІЛЬНИЦЬКИЙ

УДК [821.161.2-051 І.Франко:394.94]

ЯК МИ ШАНУЄМО ІВАНА ФРАНКА?

Здається, немає в Україні такої людини, яка не знала би, хто такий Іван Франко і ким він є для нас – українців. Проте, чим більше читаю чи перечитую його художні твори і наукові праці, тим більше доходжу фатального висновку, що ми Франка не знаємо. Окрім кількох творів, які ми читали ще у школі, поверхо-декларативного усвідомлення його як одного із національних облич, та неглибокого, а не раз і фальшивого пошанування, ми насправді не знаємо, чим же він займався і не розуміємо, чому його постать є важливою для формування і утвердження української національної і культурної ідентичності.

Недавно я випадково натрапив на телепередачу «Дурнів +», у якій ведучий запитував перехожих львів'ян про те, які вони знають твори І. Франка. Кілька людей із всіх опитаних щось назвали, але більшість із них не назвали взагалі жодного твору (sic!).

Як типовий школяр я читав його прозові твори «Захар Беркут» і «Перехресні стежки», а також поезії зі збірок «З вершин і низин» і «Зів'яле листя». Вони мені як реципієнтові сподобалися, особливо «Перехресні стежки», які, може, й краще від історичних праць передають галицьку і львівську атмосферу зламу століть, однак я ще був далекий навіть від натяку на стереометричне сприйняття Франка як «цілого чоловіка» (за його власною формулою).

Але мені пощастило. Саме у цей час (2001 р.) виходила друком серія методично-літературознавчих журналів «УСЕ для школи. Українська література», кожен з випусків якої був присвячений окремому письменникові. Про І. Франка написав Микола Легкий – не тільки сумлінний вчений, але й людина, яка відчуває і вмє цікаво проаналізувати літературний твір. Цей журнал, як і всі інші, вчасно сказав мені, що на українську літературу можна дивитися по-іншому, що література – це передусім живий процес, а письменники – живі люди, і саме за це ми їх любимо і шануємо.

Коли вступив на філологічний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, то потрапив у середовище, де свого патрона знають, шанують і головне – не цураються постійно відкривати його для себе.

Слухаючи численні і традиційні для факультету наукові доповіді і виступи на наукових семінарах, конференціях чи інших okazіях, я відкривав для себе іншого Франка – багатогранного, еволюційного, суперечливого, але й цілісного, натхненного до боротьби і водночас глибокого в індивідуально-психологічних переживаннях, відтак пізнавав сучасне франкознавство – вільне від радянської ідеології, науково аргументоване і без зайвого патосу – не можу не назвати симпатичних мені імен Ростислава Чопика, Богдана і Наталі Тихолозів, Святослава Пилипчука і згаданого Миколи Легкого.

Думаю, не буде виявом безпідставної амбіції, якщо скажу, що Львів є центром франкознавства в сучасній Україні. Можливо, колись, за часів роботи над 50-томним зібранням (1976–1986), таким центром був Київ, та сьогодні ним є таки Львів, хоч і в Києві, і в Дрогобичі, і в інших українських містах Франком цікавляться і успішно його досліджують. У Львові існує школа франкознавства – від часів Якіма Яреми і Михайла Возняка, через постать Івана Денисюка і до сучасних вчених. Як не як, Франко є уродженцем Галичини, своє життя він провів у Львові, тож не випадково, що тут є своя традиція сприйняття цієї постаті і її пошанування, щоправда, не завжди однакова і не завжди краща і глибша, як в інших регіонах України.

Власне, поруч із традицією дослідження, у спектрі сприйняття видатної постаті є ще й традиція пошанування і культу – явищ давніх й природних, і, безперечно, потрібних. Потяг до пошанування є характерним для людини. Це одна із ознак її психології – мати на кого взоруватися, ідеалізувати когось чи щось. Окрім цього, видатний письменник/митець/мислитель/діяч, якого люди підносять на свій уявний п'єдестал, є важливим фактором формування тої чи іншої національної ідентичності.

Культ письменників є характерним явищем і для українців – ми звикли гідно шанувати своїх видатних особистостей. Згадаймо, як любили і цінували Тараса Шевченка – його портрет у рамі і з вишитими рушниками висів на стінах у багатьох українських хатах ще в XIX ст. У Львові ще за життя Франка урочисто святкували його ювілеї. У період міжвоєнного двадцятиліття у Галичині однією із ключових дискусій було питання про те, чи потрібний культ Івана Франка, особливо у процесі виховання молодого покоління. Письменника сприймали неоднозначно, зокрема представники католицької критики часто говорили про його атеїзм. Проте т. зв. культ Франка у міжвоєнній Галичині був – інакше не виникало би питання про те, навіщо він потрібний. Тож існування культу тієї чи іншої особистості характерне для всіх націй, хоча в українців це явище ще й набуває національних ментальних ознак – певної романтичності, задушевності, ідеалізму.

Та саме пошанування не є настільки проблемним, наскільки проблемним є питання: як ми це робимо?

Сьогодні часто виникає думка про те, що пошанування і культ – це явища, які ми отримали у спадок від радянського часу, коли одних письменників

підносили надто високо, інших же опускали надто низько, а у випадку Франка – наголошували і підносили те, що вписувалося і було вигідне радянській ідеологічній доктрині. Проте організатори радянської культурної політики тільки використовували і зігравали на властивості суспільства шанувати своїх героїв (чи то революційних борців, чи то митців), підживлюючи її і скеровуючи у потрібне русло. Врешті, ми отримали у спадок від радянськості пошанування, яке пахне фальшивістю. Радянський Франко і справжній, живий Франко – цілком різні. Як і кожен інший видатний митець, він не може бути загнаним у рамки, як це було з ним зроблено.

Що ж до проблеми, як ми шануємо І. Франка, то часто-густо під цю традицію потрапляє поверхове нібито-усвідомлення його величі, або навіть байдужість укупі з незнанням і нерозумінням. Мовляв, я шаную, але не знаю чому. Я шаную, бо так треба. Я шаную, бо всі шанують. Я шаную, бо це вигідно. Безперечно, ці проблеми в особливий стосуються установ, які мають честь бути імені Івана Франка.

Існує також поширена тенденція неприхильного ставлення до дослідників, які намагаються говорити про живого Франка, при тім не вживають патосної риторики і патосного означення на ті чи інші результати його творчої праці. Основне їхнє звинувачення можна сформулювати приблизно так: якщо ти не возвеличуєш Франка, то ти його принижуєш, якщо ти говориш про якісь моменти його творчих сумнівів чи творчих поразок (при цьому це зовсім не впливає на загальне сприйняття постаті і аж ніяк не применшує її), то ти – проти Франка. Тут уже відчувається не літературознавча, а радше політична риторика, що, очевидно, для науки є небезпечним. У радянський час не можна було говорити про Франкові національні пориви і критику марксизму у працях зрілого періоду, сьогодні ж бажано тільки про це і говорити, мовби повертаючи борги перед минулим замовчуванням, які насправді уже давно повернуті. Це наштовхує на думку про оберненість радянського наукового мислення у деяких сучасних поглядах на українського письменника, а часом просто небажання і лінивість побачити у дослідженнях своїх колег тяжкі пошуки і радісні знахідки в осмисленні Франкового художнього та інтелектуального нерву.

Бо шукати живого, багатогранного, суперечливого Франка – не означає принизити його. Навпаки ж, чим більше ми пізнаємо його як «цілого чоловіка», тим більше ми переконуємося у його особливому значенні для нас. Часте вживання слова «геніальний», запрограмованість сприйняття його як видатної постаті, на жаль, відштовхують. Натомість приватно-рецептивні і приватно-наукові досвіди сприйняття, індивідуальний шлях аналізу, а відтак предметно і цікаво написані статті, книжки etc. у порівнянні з непереконаливими запрограмованими імперативами роблять набагато більше для глибокого пошанування письменника і нефальшивого сприйняття його як генія. Бо, справді, легше піти шляхом номінації, декларативності, аніж конструктивно і предметно довести художню і наукову велич Івана Франка.

По-справжньому шанувати письменника, як мені видається, – це принаймні у чомусь бути його послідовником. Шанувати – це любити, цінувати, захоплюватися, намагатися продовжувати. Схоже на релігійний контекст, наприклад, на християнський: важливо не так декларувати своєї приналежності до Церкви, як бути послідовником Ісуса Христа у своєму кожному житті.

Звісно, існує фанатизм. Скажімо, фанатизм релігійний, чи фанатизм у культурі естрадних виконавців і гравців копанки. Тут, безперечно, пахне фальшивістю і поверховістю. Є культ, але нема усвідомлення і відчуття, чому варто шанувати і прихилити свою голову у символічному поклоні.

Тож, як на мене, шануючи Франка, передусім потрібно у той чи інший спосіб бути послідовником його стилю життя, його творчої планки і рівня його наукових праць.

Шанувати Івана Франка – значить бути непримиренним стосовно компромісів зі своєю совістю.

Шанувати Івана Франка – значить бути чутливим, розуміти і відчувати психологічні особливості людської душі.

Шанувати Івана Франка – значить бути сумлінним науковцем, ерудитом, знавцем багатьох мов та вміти передусім цікаво писати про складні особливості об'єкта і предмета дослідження.

У нас же величають, кланяються, але не розуміють, не дослухаються, а часто навіть заперечують. Декор є, та нема суті й глибини. Сам Франко це дуже добре відчував ще у свій час. «Не люблю русинів...» – писав він, влучно вказавши на українські національні болячки. Він акумулював у своїх творах те, що було у нашому національному середовищі. Митці – це акумулятори, всмоктувачі доволі багато, у тім числі суспільного і національного, тож не випадково у Франка є тема двійництва, у тім числі і національного роздвоєння...

Тож якщо хочемо пізнати Україну – читаймо Франка. І, напевне, якби вдумливіше і глибше читали, якби дослухалися до нього, то і Україна (у різних вимірах), може, була би інша. Адже перепускаючи через своє серце і осмислюючи українськість, працюючи для її поглиблення і модернізації, Франко, всупереч обставинам, своїм прикладом постійно пропонував іншу Україну – динамічну, вольову і потужну, із потягом до прогресу та попри сумніви і роздвоєння – здатною до перемог над самою собою.

Наважуся припустити, що для самого Івана Франка було би правдивим щастям побачити не надмірне пошанування своєї особи, а продовження своїх справ, ба навіть запозичення характеру.